

Sport en politiek in Nederland

Jan Rijpstra, Fons Kemper en Jan-Willem van der Roest ¹

1.1. Inleiding

Sport en politiek in Nederland: hebben ze wat met elkaar te maken, zoeken ze elkaar op of is er sprake van gedogen? Dit artikel gaat in op die vragen aan de hand van twee momenten rond het einde van de jaren zeventig van de vorige eeuw. Het was een periode waarin sport en politiek elkaar steeds nadrukkelijker gingen ontmoeten. We hebben voor dit artikel literatuur- en bronnenonderzoek gedaan alsmede een zevental interviews met sleutelfiguren uit die tijd gehouden.

Eerst schetsen wij het politieke klimaat aan het eind van de jaren zeventig en geven we aan wat de houding ten aanzien van sport in die tijd was. Vervolgens komen twee casussen aan bod. In de eerste casus wordt het Nationaal Sport Overleg behandeld. In de tweede bespreken wij de boycots die aan het eind van de jaren zeventig en het begin van de jaren tachtig discussies opleverden tussen de overheid en de georganiseerde sport.

1.2. Politiek turbulente periode

Voor de politiek waren de maanden na de verkiezingen van 1972, maar ook die van 1977, een turbulente periode. De confessionele partijen hadden in 1967 hun absolute meerderheid in de Tweede Kamer verloren, waarbij met name de KVP tot de overgang in 1977 in het CDA zware verliezen zou lijden.

De formatie in 1972 verliep uiterst moeizaam; uiteindelijk kwam er een progressief kabinet, bestaande uit vijf partijen: PvdA, PPR, D66, KVP en ARP. Minister-president werd Den Uyl (PvdA). Het kabinet stelde zich ten doel: eerlijk delen van kennis, macht en inkomen. Voor de sport betekende dit aandacht voor de niet-georganiseerde sporter, de recreatiesporter en minder tot geen aandacht voor de topsport in de zin van stimulering.¹

In 1977 vonden er nieuwe verkiezingen plaats. Een lange en moeizame formatie brak aan. PvdA en CDA kwamen ook na vijf maanden onderhandelen niet tot overeenstemming. Toen ging het snel. CDA-leider Van Agt en VVD-leider Wiegel konden het goed met elkaar vinden en binnen zes weken werd een nieuwe kabinet beëdigd. Voor de sport betekende dit dat er weer aandacht voor de topsport ging komen. Daarnaast werd het gezondheidsaspect ingebracht.

1.3. Sportbeleidsontwikkelingen

De sport maakte na de Tweede Wereldoorlog een stormachtige groei door. Gemeenten stelden op grote schaal accommodaties voor de georganiseerde sport beschikbaar. De rijksoverheid had haar eerste 'sportnota' in 1960 uitgebracht over *Lichamelijke Vorming en Sport*.ⁱⁱ Het was een nota waarin een eerste poging werd gedaan om alle terreinen waar lichamelijke vorming en sport mee te maken hadden bij elkaar te brengen. Het betrof een grootschalige inventarisatie van opleidingen, accommodaties, medische sportkeuringen enzovoorts. Over een mogelijke rol van de overheid, coördinerend of initiërend, werd nauwelijks gesproken. Toch begon de overheid meer aandacht voor de sportbeoefening te krijgen en dat resulteerde in een regeling voor de bouw van onder meer sporthallen.

Eind jaren zestig bracht op aandringen van de Tweede Kamer de minister van CRM een *Discussienota sportbeleid* uit.ⁱⁱⁱ Daarin kwam het nog niet tot keuzes, maar werd een aantal discussiepunten aangedragen. Het ging dus om een open vraagstuk. Voor de georganiseerde sport was dit echter onvoldoende en men trok aan de bel. De georganiseerde sport liet een eigen nota verschijnen over de sport, *Sport 70*^{iv}, waarin de belangengroep haar wensen neerlegde. In 1974 werd er door het kabinet-Den Uyl, onder leiding van minister van Doorn van CRM, een nieuwe koers ingezet. De sportieve recreatie werd in de *Nota Sportbeleid*^v uit 1974 als een speerpunt gepresenteerd. De NSF was hier niet gelukkig mee en vond dat ze buitenspel was gezet door de overheid. De organisatie verhoogde de druk op de kamerleden en die drongen vervolgens bij de minister aan op een meer gestructureerd overleg tussen de overheden en de sport.

Aan de hand van twee casussen laten we zien hoe de relatie sport, politiek en overheid zich ontwikkeld heeft. De oprichting van het NSO (hoofdstuk 2) en de discussie over de boycot van Moskou (hoofdstuk 3) vonden plaats in een periode waarin er politiek gezien veel gebeurde. In beide gevallen komt de relatie tussen politiek en sport naar voren en in beide gevallen is het interessant te weten wat de rol van de politiek en van de sport is geweest en hoe die elkaar beïnvloed hebben.

2. Het Nationaal Sport Overleg

2.1. Inleiding

Het Nationaal Sport Overleg (NSO) werd in 1978 opgericht door vier verschillende partners. Het doel van de NSF, het Rijk, het Interprovinciaal Overleg (IPO) en de Vereniging Nederlandse Gemeenten (VNG) was het overleg tussen de georganiseerde sport en de overheid op structurele basis te organiseren. De Rijksoverheid begon zich vanaf de jaren zeventig steeds meer te mengen in het sportbeleid. Het terrein was in de periode daarvoor vooral het domein geweest van particulier initiatief, zoals bijvoorbeeld van de NSF, maar ook van de levensbeschouwelijke koepelorganisaties. Met de groeiende aandacht voor sport en bewegen ontstond ook een toenemende geldstroom tussen de rijksoverheid en de sportorganisaties. Teneinde deze geldstroom te verantwoorden aan de Tweede Kamer, stemde het Ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk (CRM) uiteindelijk in met de instelling van een breed gedragen overlegorgaan.

2.2. Machtsstrijd

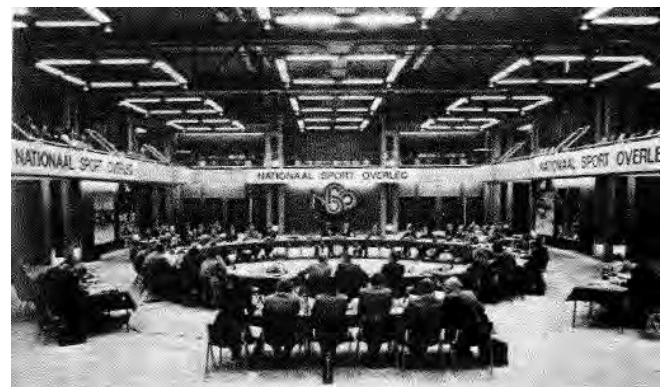
De oprichting van het NSO ontstond niet vanzelf. Al in de nota *Sport '70* werd opgeroepen tot de instelling van een sportraad of een nationaal overlegorgaan. Pas in 1974 reageerde het Ministerie (positief) op deze oproep. Toch werd aan deze reactie geen vervolg gegeven. Pas nadat de Tweede Kamer opriep tot het oprichten van een gecoördineerd nationaal sportoverleg, koos de Minister voor de NSO-optie, waarin de georganiseerde sport werd vertegenwoordigd door de NSF en de rijksoverheid door CRM. Voorts sloten het Interprovinciaal Overleg (IPO) en de Vereniging Nederlandse Gemeenten (VNG) zich aan. Op 9 mei 1978 was de totstandkoming van het NSO een feit. De lange periode tussen de eerste oproep in de nota *Sport '70* en de installatie van het NSO in 1978 was te wijten aan enkele organisatorische hobbels die genomen moesten worden. Bovendien vond een machtsstrijd plaats tussen de levensbeschouwelijke koepels en de NSF. Ook meenden enkele betrokkenen bij de georganiseerde sport dat de Stichting Nationale Sporttotalisator, die verantwoordelijk was voor de verdeling van de lottogelden in de sport, een coördinerende rol moest krijgen. In 1975 stelde Algemeen Secretaris van de NSF, Van Zijll, het 'Duitse model' voor: een overleg tussen de overheid en het particuliere initiatief in de sportwereld. Pas toen bleek dat enkele discussiedagen over topsport die via dit model verliepen, de betrokkenen goed was bevalen, werd overgegaan tot de oprichting van het NSO.

NSF als winnaar

De machtsstrijd binnen de georganiseerde sport werd hiermee beslist in het voordeel van de NSF. De in 1959 opgerichte sportkoepel probeerde al geruime tijd te worden gezien als enige sportkoepel van Nederland, waarbij het trachtte de levensbeschouwelijke koepels buitenspel te zetten. De participatie in het NSO was de definitieve stap voor de NSF om zichzelf als zodanig te profileren. Bovendien wist de NSF te bedingen dat het NSO werd samengesteld op basis van volstrekt gelijkwaardigheid. Zelfs het aanstellen van de minister van CRM als voorzitter van het NSO werd door de NSF voorkomen. Volgens de sportkoepel zou dit de gelijkwaardigheid binnen het orgaan verstoren; er werd dus gekozen voor een onafhankelijke voorzitter. Deze functie werd bekleed door de Rector Magnificus van de Universiteit van Amsterdam, prof. dr. Gerrit den Boef.

Het NSO bestond bij de oprichting uit 40 leden en een onafhankelijk voorzitter. De agendering voor de NSO-vergaderingen (meestal twee per jaar) vond plaats in het Presidium, dat uit zes (later zeven) personen bestond. Verder werden er op vijf werkerterreinen Coördinatie Advies (CA)-groepen ingesteld. Deze produceerden enkele beleidsnota's, waarin advies werd uitgebracht over onder andere topsportontwikkeling en over vraagstukken rondom het sporttechnisch kader.

Voor het onderzoek naar de NSO is door ons een drietal interviews afgenomen bij enkele mensen die vanuit verschillende partijen min of meer betrokken zijn geweest bij het NSO of de totstandkoming daarvan. Er is een interview gehouden met toenmalig algemeen secretaris van de NSF, Wim de Heer, de toenmalig ambtenaar van CRM, Rob de Vries, en oud-Tweede-Kamerlid Joop Worrell, die destijds voor de PvdA-

De NSO in vergadering bijeen. Uit: D. Pouw (1999). *50 Jaar nationaal sportbeleid: van vorming buiten schoolverband tot breedtesport*. Tilburg: Tilburg University Press

Een van de NSO-rapporten

woordvoerder sport was. Verder heeft een documentanalyse plaatsgevonden, waarbij boeken van Pouw^{vi} en De Heer^{vii}, het stageverslag van Roeffen^{viii} en enkele nota's van C[oördinatie] en A[dvies]-groepen zijn geraadpleegd.

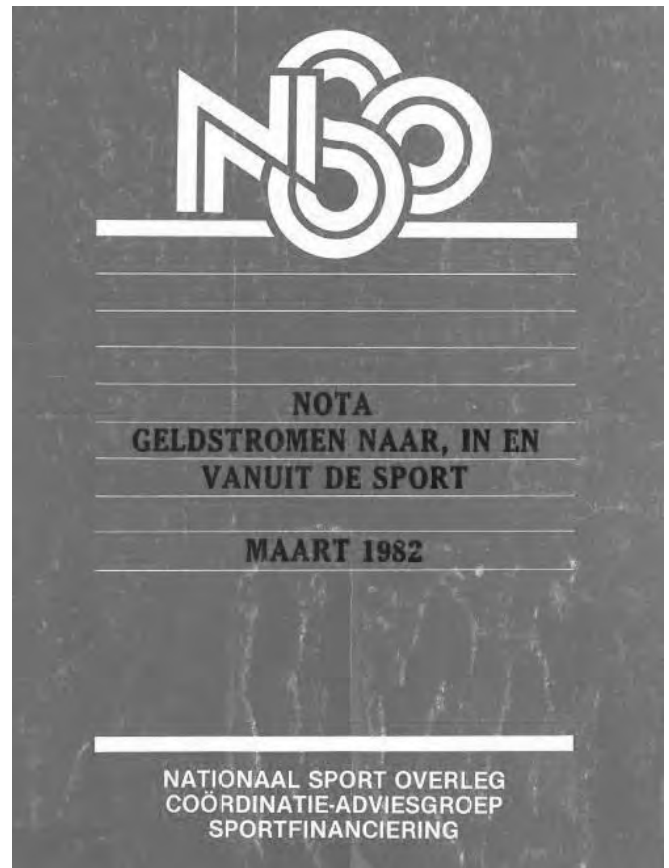
2.3. Het NSO in de praktijk

2.3.1. De eerste zittingsperiode (1978-1982): verbeterde verhoudingen

De eerste zittingstermijn van het NSO was een periode van kennismaking tussen de verschillende partners. Er bestond nog veel onbekendheid tussen de verschillende partners, vooral tussen de professionals, die aan beleidsontwikkeling werkten en bij deze bezigheden weinig met elkaar in aanraking kwamen. Dankzij het instellen van de CA-groepen werden deze medewerkers in de gelegenheid gesteld elkaar te ontmoeten, hetgeen zorgde voor een situatie waarin het overleg eenvoudiger en op een meer structurele basis kon plaatsvinden. Maar ook de bestuursleden en de topambtenaren groeiden dankzij het NSO meer naar elkaar toe. Dit was vooral voor de NSF een overwinning. Ook volgens Wim de Heer wilde de NSF graag gezien worden als dé sportkoepel van de (georganiseerde) sport in Nederland:

'De NSF werd de coördinerende partner van de overheid, dus de NSF stelde de delegatie samen. Daarvoor was er altijd de discussie over de koepels in Nederland die naast elkaar bekeken wilden worden. De invloed van de levensbeschouwing was toen nog groot. En hiermee werd de NSF de partner van de overheid: ze coördineerde en stelde de delegatie samen.'

Het overleg tussen de NSF en de vertegenwoordigers van CRM vond dankzij het NSO nu op structurele basis plaats (in het NSO zelf, maar ook in het Presidium), terwijl daarnaast de bilaterale overleggen instandgehouden werden. Ook de VNG- en IPO-professionals hadden binnen de CA-groepen hun waarde en dachten actief mee over de ontwikkeling van het (landelijk) sportbeleid. Het NSO en de CA-groepen trokken echter een zware wissel op de deelnemende organisaties. De professionals waren veel tijd kwijt aan het schrijven van nota's en te voeren overleggen. De NSF besloot zelfs een contributieverhoging in te voeren om de gemaakte kosten te dekken. Na een evaluatie van het functioneren van het NSO in 1982 werd besloten het NSO voort te zetten, maar de CA-groepen minder zwaar te maken.

2.3.2. De tweede zittingsperiode (1982-1986): verminderde slagkracht

De beslissing om de CA-groepen te laten verdwijnen en in de tweede zittingsperiode gebruik te maken van ad-hoc-groepen, zorgde er voor dat het NSO aan gewicht verloor. Er kon weliswaar beter worden ingespeeld op de actualiteit, maar er werden in de periode na 1982 minder nota's geproduceerd door het NSO. Dit maakte dat de plenaire vergaderingen vooral gebruikt werden om de nota's van de rijksoverheid te bespreken.

In netelige kwesties werd het NSO echter steeds vaker overgeslagen als overlegplatform. Zoals zal blijken uit de andere casus in dit artikel, werd het NSO niet geraadpleegd in zake de discussie rondom de Moskou-boycot. Ook het andere overleg gebeurde steeds vaker op bilaterale basis. Opvallend is dat de contacten met kamerleden steeds belangrijker werden. Zowel de NSF als de ambtenaren van de Directie Sport hadden een actieve houding in de benadering van kamerleden. Bovendien was het aantal kamerleden dat zich met sport bezighield, vrij beperkt. Op deze manier ontstond een groep van kamerleden, ambtenaren en sportbestuurders die elkaar vaak trof (onder andere bij sportevenementen) en die steeds vaker zaken onderhands regelde. De NSF stelde zelfs mensen aan die voor het grootste deel belast waren met het onderhouden

van contacten met kamerleden. Wim de Heer zegt hierover: 'De NSF (en later NOC*NSF) heeft altijd systematisch gelobbyd bij de sportwoordvoerders. Het is ook vaak voor gekomen dat men bij sportonderwerpen geen partijpolitieke tegenstellingen had. Verschillende keren is het zo geweest dat vrij unaniem besluiten en moties tot stand zijn gekomen en ook waar het niet liep langs de lijnen van regering en oppositie.' Het ontbreken van politieke tegenstellingen in kwesties rondom sport wordt bevestigd door Joop Worrell: 'Ik heb het geluk gehad dat er weliswaar politiek werd bedreven, maar sport kon vaak partijloos zijn. We overlegden gewoon met de collega's over zaken en minder over tegenstellingen.'

Sport: politiek overstijgend

Sportonderwerpen hadden dus met weinig tegenstellingen te maken in het politieke spectrum, sport was, zo wordt gezegd, politiekoverstijgend. Dit zorgde er ook voor dat niemand moeite had met de lobby die door de NSF werd opgezet. Joop Worrell heeft nooit problemen gehad met de actieve benadering: 'Maar dat is toch geen lobbyen, wij hadden altijd veel contacten, bijvoorbeeld met Wim de Heer, maar ook met Rob de Vries, maar het was altijd inhoudelijk. Kijk, er zijn twee soorten lobby's: aandacht voor de goede zaak en je hebt lobbyen, gewoon om dingen binnen te halen. Wij hebben altijd goed overleg gehad, gewoon uitwisseling van informatie en doelen.'

Opvallend genoeg was ook de benadering van de ambtenaren geen enkel probleem voor het PvdA-kamerlid: 'Ze waren officieel ambtenaren, maar het waren eigenlijk geen ambtenaren, want ze wilden bij de Kamer een buitengewone invloed hebben. Dus ik heb meegemaakt dat ze een aantal wensen hadden. Dan gingen ze eerst in gesprek met kamerleden, ook met mij. En dan zeiden ze: "Ja, we zouden het toch wel op prijs stellen als jullie op dat punt nog een motie of een amendement zouden aannemen." Nou dan zeiden wij natuurlijk dat ze wel tegen onafhankelijke kamerleden spraken. Maar we hadden heel goed contact.' Omgekeerd is het beeld exact hetzelfde. Kamerleden wisten volgens Rob de Vries de ambtenaren van de Directie Sport goed te vinden. Hij zegt hierover: 'Ik weet nog dat ik in die tijd vanuit mijn werk contact had met kamerleden, maar dat had ook te maken met het feit dat ik daar de weg wist, omdat ik daar vijf jaar gewerkt had.'

Al met al ontstaat een beeld van een groep mensen die de zaken in goed onderling overleg regelde. Het NSO werd hierdoor echter steeds vaker gepasseerd als het om belangrijke kwesties ging. Bovendien

waren IPO en VNG nooit echt serieuze gesprekspartners geweest. De verhoudingen tussen de georganiseerde sport en de (rijks)overheid waren dusdanig veranderd, dat het dan ook niet meer noodzakelijk was om het NSO in leven te houden. Het NSO werd uiteindelijk in 1986 ten grave gedragen, hetgeen volgens de betrokken respondenten een verstandig besluit is geweest. Zelfs Wim de Heer, destijds voorstander van het in leven houden van het NSO, staat nu achter het stopzetten ervan: 'Het heeft zijn functie in die tijd gehad. Het paste in die tijd heel goed en is vooral voor de NSF, maar ook wel voor de rijksoverheid een nuttig platform geweest. Voor die andere zaken was het minder belangrijk.'

2.4. Conclusie

Al met al wordt duidelijk dat de sport ten tijde van het NSO een bijzonder beleidsterrein was. Hoewel in het NSO zelf weinig besluiten tot stand kwamen, had het vooral zijn waarde als overlegorgaan. Bovendien zorgde het NSO er voor dat de verschillende beleidspartners binnen de sport elkaar leerden kennen en beter op elkaar ingespeeld raakten. Naarmate de tijd vorderde, bleken de verschillende partners echter anders tegen het NSO aan te gaan kijken. Bovendien werd het bilaterale overleg tussen de Rijksoverheid en de NSF van steeds groter belang. Dit resulteerde uiteindelijk in het einde van het NSO.

De betrokkenheid van de politiek bij het NSO is op zijn minst opmerkelijk te noemen. Uit de afgenomen interviews is gebleken dat er vaak overleg gevoerd werd tussen kamerleden die met sport belast waren en de vertegenwoordigers van het Ministerie en die van de NSF. Beleidsissues werden liever in besprekingen aan elkaar voorgelegd dan dat ze in de Kamer werden besproken. De kamerleden participeerden daarmee in het informele circuit rondom het NSO. Ook werd door de NSF actief gelobbyd om aandacht te vragen voor de sport. Dat dit door geen van de betrokkenen als lobbyen wordt gezien, zegt veel over het beleidsterrein. Sport was, en is vermoedelijk nog steeds, een weinig controversieel onderwerp binnen de politiek.

3. De boycot van de Olympische Spelen Moskou 1980

'Politics in sport is inevitable, but what I don't like is to be under pressure from political lobbies.'^{ix}

3.1. Inleiding

Er zijn maar weinig evenementen die wereldwijd zoveel aandacht krijgen als de Olympische Spelen. De Spelen in Beijing zijn gevolgd door 4,3 miljard kijkers in 220 landen. Met in totaal 61.700 uur aan tv-opnamen

staan de Spelen van 2008 geboekstaafd als het grootste media-evenement ooit. Alleen al de opbrengsten van de uitzendrechten brachten zo'n 2,6 miljard US-\$ in het IOC-laatje. Deze aandacht en impact maken dat de Spelen een maatschappelijke en politieke factor van betekenis zijn. Bij de Spelen valt internationaal veel aandacht en prestige te behalen. Dat heeft alles te maken met het optreden van landenteams en het zogeheten medailleklassement. Vanwege die aandacht zijn de Spelen in het verleden vaak in het spanningsveld tussen staten en machtsblokken getrokken. Politieke tegenstellingen en conflicten worden symbolisch beslecht op het sportveld. Maar het gaat niet altijd om strijd. Sport kan ook heel subtiel gebruikt worden voor politieke doelen. Sinds de jaren zeventig kennen we het begrip ping-pongdiplomatie. Op initiatief van Mao Zedong werd een VS-tafeltennisteam uitgenodigd voor een aantal demonstratiewedstrijden in China. Dit was bedoeld om de weg te effenen voor de allereerste ontmoeting tussen de regeringshoofden van de grootmachten Verenigde Staten van Amerika en China. Politiek veel directer is het gebruik van de sportboycot. Daarbij kan het zowel gaan om het niet uitzenden van sporters of vertegenwoordigende teams naar landen met een 'omstreden regime' als om het weigeren van deelnemers uit dergelijke landen. Vanwege zijn apartheidregime kreeg Zuid-Afrika te maken met verschillende boycots, waaronder een zeer omvangrijke en effectieve sportboycot. Dat laatste mag blijken uit de uitnodiging voor tal van sporters en sportbestuurders bij de inauguratie van Nelson Mandela als eerste zwarte president.

Olympische Spelen en politiek

De geschiedenis van de Olympische Spelen laat tal van voorbeelden zien van de vervlechting van sport met politiek. Nadat in 1914 en 1918 de Olympische Spelen geen doorgang konden vinden vanwege de Eerste Wereldoorlog, werden de aanstichters, Duitsland, Hongarije en Oostenrijk, in 1920 uitgesloten van deelname aan de Spelen in Antwerpen. Eenzelfde lot trof ondermeer Japan en Duitsland in 1948, toen de Spelen voor het eerst na de Tweede Wereldoorlog in Londen gehouden werden. De Spelen in Berlijn van 1936 veroorzaakten in de aanloop veel politieke opschudding en reacties. In de vergetelheid is geraakt dat er in Nederland aan de vooravond van de Spelen een culturele protestmanifestatie plaatsvond, genaamd D.O.O.D.: De Olympische spelen Onder Dictatuur.^x In Amsterdam exposeerde een 150-tal, merendeels Europese, kunstenaars werk uit protest tegen deelname aan de kunstolympiade als onderdeel van de Spelen in

Berlijn. De manifestatie bracht de Duitse gezant in Nederland tot grote woede. Enkele van de tentoongestelde werken beeldden namelijk het nationaal-socialisme uit als fascistoïde ideologie, hetgeen werd gezien als een belediging van de *Führer*.

Affiche D.O.O.D.

De eerste Olympische sportboycot van Nederland vond plaats aan de vooravond van de Spelen van 1956. Het neerslaan van de Hongaarse revolutie door de Russen op 4 november van dat jaar vormde de directe aanleiding voor die boycot. Krap twee weken voor aanvang van de Spelen in Melbourne besloot het NOC, op voorspraak van het bestuur, tot terugtrekking van de Nederlandse ploeg. Internationaal stond Nederland daarin vrijwel alleen, aangezien slechts twee andere landen dezelfde reden voor hun afwezigheid opgaven.^{xi}

De jaren zeventig en tachtig stonden in de Olympische geschiedenis te boek als *the era of the boycott*.^{xii} Drie achtereenvolgende Spelen werden getroffen door een sportboycot. In 1976 besloot een aantal Afrikaanse landen niet naar de Spelen in Montreal te gaan omdat het IOC niet bereid was Nieuw-Zeeland uit

te sluiten van deelname. Een en ander hing samen met een omstreden tour van de *all blacks* door Zuid-Afrika. De tweede boycot vier jaar later was gericht tegen de Spelen in Moskou. In 1984 besloten Rusland en enkele satellietstaten de Spelen van Los Angeles te boycotten vanwege het ontbreken van voldoende 'veiligheids-garanties' voor hun atleten en officials.

Met name de boycot van de Spelen in Moskou heeft in Nederland de gemoederen in sport en politiek maandenlang beziggehouden. In deze casus wordt vooral ingegaan op de aanleiding en besluitvorming rond de boycot in Nederland. We kijken speciaal naar de wisselwerking tussen sport en politiek in dit proces.

3.2. Moskou in de schijnwerpers

3.2.1. Sportieve toenadering

De toekenning van de Olympische Spelen van 1980 aan Moskou was ongemeen belangrijk voor de USSR. Het zou namelijk de eerste keer zijn dat de Spelen georganiseerd werden door een op communistische leest geschoede staat. De Russische revolutionairen hadden zich lang afzijdig gehouden van de Olympische beweging. Dit was in tegenstelling tot satellietstaten als Hongarije, Roemenië en Polen, die hun lidmaatschap van het IOC ook na de machtswisseling continueerden. Pas na de Tweede Wereldoorlog ging de USSR toenadering zoeken tot de internationale sportgemeenschap. Toen die oorlog voorbij was en de organisatie van de Spelen van 1948 ter hand werd genomen, liet het IOC de Russen weten dat ze welkom waren. Maar dat was te vroeg, zo oordeelden de Sovjets. De sportieve prestaties van hun atleten waren nog niet zodanig dat die internationaal indruk zouden maken. Bovendien diende er eerst nog een eigen nationaal Olympisch comité opgericht te worden. In 1951 was het dan zover en werd de voorzitter van dit comité, Konstantin Adrianov, naar voren geschoven als kandidaat-lid. Vervolgens werd hij, geheel naar verwachting, door het IOC 'gekozen'.^{xiii} Daarmee lag de weg naar deelname aan de Spelen in Helsinki van 1952 open. Die Spelen verliepen sportief succesvol, want de Russen rukten direct op naar de tweede plaats in het medailleklassement, direct achter de USA. Tijdens de daaropvolgende twee Spelen onttroonden zij zelfs de Amerikanen. De suprematie van de USSR op sportgebied was daarmee gevestigd.

De volgende stap om te laten zien wat het Sovjetsysteem vermocht, was het uitbrengen van een *bid* voor het organiseren van de Spelen zelf. Moskou stelde zich daarom in 1970 kandidaat voor de Spelen die 1976 zouden plaatsvinden. Volgens het Russische persbureau TASS voorkwam een 'kapitalistische'

samenzwering dat Moskou de Spelen kreeg. Die gingen naar Montreal. Maar in 1974 werden Moskou en Lake Placid aangewezen om respectievelijk de zomer- en winterspelen van de XXIIste Olympiade te organiseren. Ondanks de slechte economische situatie in Rusland maakten de autoriteiten zich vervolgens op voor een groots en warm onthaal in het Moskou van 1980, waaruit moest blijken tot welke prestaties het communistische systeem in staat was.

De mascotte van de O.S. in Moskou (1980)

3.2.2. Opkomend protest in Nederland

Begin jaren zeventig was er in de Oost-West-verhouding sprake van een beweging gericht op ontspanning en toenadering: de *détente*. Een belangrijke rol daarbij speelde de Slotakte van Helsinki. Op 1 augustus 1975 legden een dertigtal Europese landen, de USA en de USSR afspraken vast over veiligheid, economie en mensenrechten. Met name het naleven van de mensenrechten en een versoepeling van emigratiebeperkingen vormden een voortdurende bron van zorg bij de westerse landen.^{xiv}

Ed van Thijn - destijds PvdA-fractievoorzitter in de Tweede Kamer - bezocht in 1976 op uitnodiging van Russische autoriteiten Moskou. Hij greep die gelegenheid aan om, min of meer clandestien, ook te spreken met enkele belangrijke dissidenten, onder wie Andrej Sacharov, diens vrouw Jelena Bonner en Anatoli Sjaranski. De gesprekken waren voor hem aanleiding om na zijn terugkeer de situatie van deze zogenoemde 'refuseniks' waar mogelijk publiekelijk aan de orde te stellen. In juni 1978 wendden enkele dissidenten, die aangeduid werden als de Moskou-Helsinki-groep, zich tot het IOC met het verzoek de Russische autoriteiten te bewegen tot het waarborgen van de Olympische principes, zoals contacten tussen mensen, culturele uitwisseling en vrije toegang. Zij vroegen verder van het IOC de vrijlating van gewetensbezwaarden door de Sovjet-Unie te verbinden aan het laten doorgaan van de Spelen.^{XV} Daarmee raakte men een uiterst gevoelige snaar in het Kremlin. Het Sovjet-regime wilde immers als gastheer van de Spelen de wereld juist laten zien hoe voortreffelijk zijn maatschappelijke systeem wel niet was.

COSeM

Gesteund door de oproep van dissidenten richtte Van Thijn in mei 1979 het Comité Olympische Spelen en Mensenrechten (COSeM) op. 'Er waren politici van alle grote partijen bij betrokken, maar het was eigenlijk non-partijpolitiek. Er zaten ook mensen uit het bedrijfsleven, vakbeweging, media en sport in. Het was een vrij onschuldige opzet, daarom was zo'n brede betrokkenheid mogelijk [...]. Wij wilden de sportwereld informeren over de mensenrechtensituatie in de Sovjet-Unie. En haar vragen om bij gelegenheden daar ook aandacht aan te besteden.' Er werden door het COSeM gesprekken en bijeenkomsten georganiseerd om de sport en met name het NOC ervan te overtuigen dat sporters en bestuurders de mensenrechten aan de orde moesten kunnen stellen tijdens hun verblijf in Moskou. Van Thijn: 'Ik heb vele gesprekken gehad met Koos Idenburg (voorzitter NOC) en Wim de Heer (algemeen secretaris NSF) en we kregen steeds meer over en weer begrip voor elkaar.' De sport ervoer de aandacht in dit stadium, waarin nog geen sprake was van een boycot, als een teken serieus genomen te worden door de politiek. Toen de 400m-hordeloper Harry Schulting in oktober 1979 met dichtgeplakte mond in het programma *Tijdsein* van de EO verscheen, bleek evenwel dat het NOC sporters wilde verbieden 'politieke' uitspraken in Moskou te doen. Onder druk vanuit de Kamer en de media werd het betreffende reglement voor de Olympische Spelen door het NOC echter aangepast,

waarmee het recht op vrije meningsuiting van de deelnemers aan de Spelen buiten het sportgebeuren veilig werd gesteld.

3.2.3. Van dialoog naar boycot

Toen de Russen op 24 december 1979 onverwachts de Afghaanse grens over trokken, werd dat gezien als een ernstige inbreuk op de internationale rechtsorde. Direct beraadde men zich in NAVO- en EEG-verband op een gepaste reactie. De ministerraad vaardigde na overleg met de bondgenoten enkele, overigens niet diep ingrijpende, maatregelen af, zoals opschorting van culturele contacten en een exportverbod op voedergranen. Al snel daarna werden de pijlen ook gericht op de Spelen in Moskou. President Jimmy Carter stelde op 20 januari 1980 de Sovjet-Unie een ultimatum: terugtrekking van de troepen uit Afghanistan binnen een maand, op straffe van het verplaatsen, afgelasten of boycotten van de Spelen. Zowel het IOC als de Russen wezen alle opties, zij het met verschillende argumenten, af. Daarmee was een Amerikaanse boycot van de Spelen in feite onafwendbaar. Carter trachtte vervolgens zoveel mogelijk bondgenoten voor zijn standpunt te winnen. Bij premier Dries van Agt en andere westerse staatschefs viel op 21 januari 1980 een brief om steun voor de Amerikaanse president op de deurmat. Naast de schending van mensenrechten werd nu een tweede argument toegevoegd om de Spelen in Moskou te boycotten, namelijk de schending van de internationale rechtsorde. Van Agt had al eerder op deze stap geanticipeerd door de pers te melden dat het al dan niet doorgaan van de Spelen van grote politieke betekenis was.

Staatssecretaris Gerard Wallis de Vries, belast met sport, en zijn collega Chris van der Klaauw van Buitenlandse Zaken, waren in het kabinet de meest betrokken bewindspersonen. Wallis de Vries: 'Ik vond dat wij als overheid de sport niet konden gebruiken als spreekbuis van ons overheidsbeleid. De politiek kan wel tegen de sport zeggen: u bent oud en wijs genoeg om zelf beslissingen te nemen, maar wij denken er anders over [...]. Ik ben vandaag nog steeds van mening dat het zo moet zijn dat de sport, zeker wanneer het gaat om de Olympische sfeer, niet als verlengstuk van de politiek gezien kan worden. Zo is het ook in de ministerraad besproken. We zouden een ernstig beroep doen op NOC en NSF, met het verzoek om niet naar Moskou te gaan en dat verzoek van ons ook over te brengen aan de afzonderlijke sportorganisaties.' In een overleg na het wekelijkse kabinetsberaad werd dit standpunt aan een delegatie van NOC en NSF meegedeeld. De sport reageerde geschokt en stelde dat de gevolgen voor de sector zeer ernstig en onevenredig

zwaar waren.^{xvi} De druk van de regering werd opgevoerd door ook een heroverweging aan te kondigen van de subsidies en SNS-gelden die bestemd waren voor het NOC, als er geen gehoor gegeven werd aan het regeringsverzoek. Wallis de Vries: 'Ik heb het standpunt ingenomen dat wanneer wij vinden dat jullie eigenlijk niet moeten gaan, het heel vreemd is om via de achterdeur de deelname aan de Spelen in Moskou te financieren.'

Internationale boycot

Ook het COSeM ondervond de gevolgen van de inval in Afghanistan. Van Thijn: 'Aanvankelijk waren we helemaal niet van plan om voor een boycot te gaan, absoluut niet. Die situatie ontstond toen Rusland Afghanistan binnenviel. Zo kwamen wij in een Oost-West-conflict terecht. Toen Sacharov en andere dissidenten kort daarna naar Gorki verbannen werden, kwam van hen het signaal dat de koers verlegd moest worden [...]. Het boycotstandpunt van het COSeM werd niet door iedereen in het Comité gedeeld. Van Thijn: 'De inval en de reacties erop zorgden er voor dat het Comité een beetje uit elkaar viel.' In april organiseerde het COSeM een tweedaagse internationale conferentie in de Tweede Kamer, waarbij de verschillende standpunten, ook die van de sport, breed uitgemeten werden. Bijeenkomsten in EEG- en de Raad van Europa-verband werden gebruikt om de regeringsstandpunten te toetsen. Van der Klaauw droeg het Nederlandse boycotstandpunt met verve uit. Frankrijk daarentegen toonde zich van het begin af aan een tegenstander van een boycot. Margaret Thatcher liet weten resoluut achter Carter te staan. De dreigende taal die zij en haar minister van Buitenlandse Zaken, Lord Carrington, richting de Britse sport lieten horen, maakte binnenlands weinig indruk. Het Britse Olympische Comité (BOA) '[...] resolutely upheld the principle of independence and British participation, never mind that the House of Commons supported Thatcher's ideological blockade of convenience that would not cost a penny in tanks; nor even, let it be said, in lost trade.'^{xvii} De Duitse regering-Schmidt had meer succes met haar oproep tot een boycot. Het West-Duitse Olympische Comité nam op het allerlaatste moment, met een kleine meerderheid, het besluit om niet deel te nemen.

Standpunt Nederland

Na de inval in Afghanistan waren Kamer en Kabinet het in grote lijnen met elkaar eens over de wenselijkheid van een boycot. Dat bleek nogmaals in een Kamerdebat op 14 mei 1980, veertien dagen voor de deadline voor deelname aan de Spelen. Er werden door

de woordvoerders voor buitenlandse zaken twee moties ingediend, die de sport opriepen Moskou te mijden. De CDA- en VVD-motie plaatste de noodzaak van een boycot in het kader van de schending van de internationale rechtsorde en de mensenrechten. Niet onbelangrijk was dat dit geschiedde onder gelijktijdige erkenning van de eigen verantwoordelijkheid van de sportorganisaties en sporters. Hiermee werd de sport een mogelijkheid geboden om de oproep van de politiek naast zich neer te leggen. De tweede motie - van D66 - benadrukte dat de omstandigheden waaronder de Spelen moesten plaatsvinden, de facto geen bijdrage konden leveren aan het verminderen van de internationale spanningen en dat deelname derhalve geen zin had. Beide moties konden op een ruime meerderheid rekenen. Bij de stemmingen bleek dat de PvdA-fractie verdeeld was over de inzet van het boycotinstrument. De tegenstemmers achtten het gevaar niet denkbeeldig dat de spanning in de Oost-West-verhoudingen door de genomen maatregelen juist zouden toenemen.

Tegen die politieke eensgezindheid moesten NOC en NSF het opnemen. Jan Berteling, toenmalig bestuurslid NSF: 'We hebben altijd gedacht dat het een serieus probleem was, maar we hebben ook altijd gedacht dat de Spelen wel door zouden gaan. Dat was echt de meerderheidsopvatting. We handelden heel voorzichtig, omdat we wisten dat in eigen kring de meningen ook verschilden. En als de regering een andere mening heeft, heb je daar wel mee te maken.'

3.2.4. De ontknoping

Het NOC-bestuur vergaderde twee dagen na het Kamerdebat en besloot de bonden te adviseren om deel te nemen aan de Spelen in Moskou. Dit standpunt werd naar voren gebracht tijdens een algemene vergadering op 19 mei en daar met ruime meerderheid aanvaard. Uiteindelijk zagen zes van de 23 Olympische bonden af van deelname. De hippische bond en hockeybond lieten bij hun tegenstem meewegen dat het toernooi door het wegblijven van enkele grote landen sterk gedevalueerd was. Die constatering was niet onjuist. Van de 145 landen die een uitnodiging van het IOC hadden ontvangen, kwamen er uiteindelijk 80 naar Moskou.

De reactie van de regering was voorspelbaar: die toonde grote teleurstelling. Men ging over tot het uitvoeren van de aangekondigde maatregelen, zoals het intrekken van een tolkensubsidie, het ontheffen van de Olympische attaché in Moskou van zijn functie en het opleggen van een maatregel aan de ambassadeur waarbij hij zich diende te onthouden van ieder protocol, zoals het aanbieden van recepties. Een blokkade voor deelname vormden deze maatregelen echter

geenszins. Met enige kunstgrepen kon het NOC snel in de door afzeggingen van sporters ontstane lacunes voorzien.

Veel landen, waaronder Nederland, gaven in Moskou uiting aan een door het IOC toegestane milde vorm van protest. Zo nam de ploeg niet deel aan de openings- en sluitingsceremonie, en bij de huldiging van de drie medaillewinnaars (eenmaal zilver en tweemaal brons) vervingen de Olympische vlag en hymne de Nederlandse driekleur en het Wilhelmus. De sfeer was ingehouden en sober zoals deelnemer Harry Schulting in het VPRO-programma *Andere Tijden*^{xviii} zei: 'Alle franje, het emotionele gevoel, was er afgehaald.'

3.3. Conclusie

In *the Era of the Boycott* kregen de Spelen van 1980 in Moskou te maken met de meest omvangrijke boycot uit de Olympische geschiedenis. De achtergrond was bovendien gecompliceerd door de vermenging van mensenrechtanaangelegenheden en Oost-West-tegenstellingen. Van de 145 landen die een uitnodiging van het IOC hadden ontvangen, kwamen er dus uiteindelijk 80 naar Moskou. Afgezet tegen de politieke doeleinden was de effectiviteit van de boycot evenwel gering. Voor de sport, met name het IOC, was de impact groter en die werkte nog jaren door.

In ons land was het de eerste keer dat regering en Kamer eendrachtig opriepen tot het uitvoeren van een politiek gekleurde sportboycot. Men zag de sport aanvankelijk louter als een instrument om een politiek doel te bereiken. In de Kamer waren het niet de sport-, maar de buitenlandspecialisten en in het kabinet de premier en de minister van Buitenlandse Zaken die het voortouw namen. Gebrek aan kennis over de sport en afstand tot de sport kenmerkten de interventies en voorgestelde maatregelen. In het verloop van de gebeurtenissen werden deze lacunes enigszins gecompenseerd door veel overleg en debat. Het Comité Olympische Spelen en Mensenrechten bood daarbij sport en politiek een extra discussieplatform. Opvallend is dat het nog niet zo lang geïnstalleerde Nationaal Sport Overleg gepasseerd werd en op geen enkele wijze betrokken was geweest bij deze kwestie.

Het proces in de aanloop tot en de afloop van de boycot werd door velen als onbevredigend ervaren. Na de Spelen besloten enkele kamerleden en sportvertegenwoordigers richtlijnen op te stellen, bedoeld om confrontaties zoals in het geval van Moskou te voorkomen en een betere belangenafweging tussen sport en politiek mogelijk te maken. Dit leidde tot een beknopt document: *Sport en politiek, Uitgangspunten*.^{xix} Dit werd

in 1982 vastgesteld door de algemene ledenvergadering van de NSF en aangeboden aan het kabinet. Met name bij de boycotmaatregelen tegen Zuid-Afrika hebben volgens betrokkenen deze uitgangspunten hun nut bewezen.

1 Jan Rijpstra is promovendus aan de Universiteit van Tilburg en voorzitter van de KVLO, Fons Kemper gelieerd onderzoeker aan het W.J.H. Mulier Instituut en Jan-Willem van der Roest onderzoeker aan hetzelfde instituut. Dit artikel is geschreven naar aanleiding van het promotietraject van Jan Rijpstra.

Literatuur

- Biesmans, A. (2006). *(Niet) deelnemen is belangrijk. Nederland en de Westerse boycot van de Olympische Spelen in Moskou (1980)*. Utrecht: Masterscriptie Universiteit Utrecht.
- Catalogus (1996). *Een kunstolympiade in Amsterdam. Reconstructie van de tentoonstelling D.O.O.D. 1936*. Zwolle: Waanders.
- Crum, B.J. & F. de Leeuw (1994). *Keerpunt in sport*. Deventer: Kluwer.
- Guttman, A. (1994). *The Olympics. A history of the modern games*. Chicago: University of Illinois press.
- Heer, W. de (2000). *Sportbeleidsontwikkeling 1945-2000*. Haarlem: De Vrieseborch.
- Heuvel, M. van den (1980). *Rusland en de Olympische Spelen*. Haarlem: De Vrieseborch.
- Miller, D. (2008). *The official history of the Olympic Games and the IOC*. Edinburgh: Mainstream.
- Ministerie van CRM (1969). *Discussienota Sportbeleid*. 's-Gravenhage: Ministerie van CRM.
- Ministerie van CRM (1974). *Nota Sportbeleid*. 's-Gravenhage: Ministerie van CRM.
- Ministerie van OKW (1960). *Nota betreffende Lichamelijke Vorming en Sport*. 's-Gravenhage: Ministerie van OKW.
- NSF (1970). *Sport '70*.
- NSF (1982). *Sport en Politiek. Uitgangspunten*. Den Haag: NSF.
- Pouw, D. (1999). *50 jaar nationaal sportbeleid: van vorming buiten schoolverband tot breedtesport*, Tilburg: Tilburg University Press.
- Roeffen, J. (1981). *Nationaal Sportoverleg*. Leiden: scriptie Rijksuniversiteit Leiden.
- Winkel, M. te (2008) *De verloren Spelen. Nederlandse boycot Olympische Spelen 1956*. Eindhoven: De Boekenmakers.

Digitale archieven

VPRO (2008). Andere tijden. *Olympische Spelen Moskou 1980* (versie 20 maart 2008). <http://geschiedenis.vpro.nl/programmas/2899536/afleveringen/39364334> (opgehaald 24 januari 2010).

Noten

- i Crum & De Leeuw (1994).
- ii Ministerie van OKW (1960).
- iii Ministerie van CRM (1969).
- iv NSF (1970).
- v Ministerie van CRM (1974).
- vi Pouw (1999).
- vii Heer, de (2000).
- viii Roeffen (1981).
- ix IOC-voorzitter Lord Killanin in 1972, geciteerd in Miller (2008): 208.
- x Catalogus (1996).
- xi Winkel, te (2008).
- xii Guttman (1994).
- xiii Miller (2008):134.
- xiv Biesmans (2006).
- xv Heuvel, van den (1980): 133.
- xvi Heer, de (2000): 139.
- xvii Miller (2008): 226.
- xviii VPRO (2008).
- xix NSF (1982).